

„Putler kaputt“: ajalooemid Vene sõja kohta Ukrainas

Sergei Troitskii, Guillem Castañar, Liisi Laineste, Anastasiya Fiadotava

Teesid: Uurimuses analüüsitakse ajalooemede Vene sõja kohta Ukrainas. Leidsime materjalis korduvad motiivid ning vaatlesime suhteid meemide ajaloolasete viidete ja hoiakute vahel. Selgus, et ajalooememid võivad olla vahendiks, kuidas õigustada tänapäeva sündmusi, tekitada vaenlaste suhtes üleolekut, anda hinnanguid sündmustele ning naeruvääristada või tunnustada olukorraga seostuvaid inimesi. Analüüsides meemides ajaloolisi viiteid, tuleb arvestada hoiakute mõjuga viidete valikule.

Võtmesõnad: ajalooememid, ajaloolised motiivid, legitimeerimine, mälu, Teine maailmasõda, sõda Ukrainas

DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v26i33.24138>

Sissejuhatus

24. veebruaril 2022, samal päeval, kui algas Venemaa sissetung Ukrainasse, postitati Ukraina ametlikule Twitteri (X) kontole meem, mis kujutas rahulolevat Adolf Hitlerit, kes kummardub alla väikse Vladimir Putini poole ja siltab tema põske¹ (Punziano jt 2022, 78). Nii tõsisel kui ka humoorikas diskursuses tekitas Venemaa sissetung Ukrainasse palju paralleele varasemate sõjaliste rünnakutega.

Venemaa agressiivne poliitika Ukraina suhtes sai avalikuks 2014. aastal, kui Venemaa okupeeris illegaalselt osa Ukraina territooriumist, ning kulmineerus 24. veebruaril 2022 Vene vägede täiemahulise sissetungiga Ukrainasse. See on esile kutsunud mitmesuguseid reaktsioone alates poliitilistest ja majanduslikest sanktsioonidest ja sõjalisest toetusest kuni humoorikate reaktsioonideni mõlemalt poolelt (ironilised avaldused ja satiirilised uudislööd, sõnamängud, anekdoodid ja internetimeemid). Viimastest on saanud üleilmselt populaarsed vahendid kritiseerimaks Venemaa sissetungi ja näitamaks, kuidas inimesed mõistavad sõda olenevalt sellest, kui kaugel nad sõjast emotsionaalselt ja geograafiliselt on (Laineste jt, ilmumas). Kuigi sõda Ukrainas stimuleeris meemide kasutamist ideoloogilise võitluse vahendina (Hamill-Steward 2022; Pavlichenko 2022; Chen jt 2023), oli sellist suundumust märgata juba 2014. aastast alates (Wiggins 2019).

Meie eesmärk on analüüsida, kuidas ajaloomotiivid loovad meemides tähendusi. Artiklis uurime Venemaa-Ukraina konflikti kontekstis sageli kasutatud ajalooememide trende 2014. aastast alates ning analüüsime meeme neid motiveerivate ja toetavate ideoloogiate taustal. Uurimisküsimused on:

---

¹ <https://twitter.com/Ukraine/status/1496716168920547331>, postitatud 24. veebruaril 2022.

- Millised ajaloomotiivid korduvad ja kuidas nad loovad intertekstuaalsust?
- Milline on suhe meemide ajaloolise kihi ja nendes väljendatud hoiakute vahel?

Mis on ajalooemid ning kuidas nad toimivad?

Meeme kasutatakse sageli emotsioonide ja arvamuste väljendamiseks (Shifman 2014). Ajalooemi defineeritakse kui internetis laialdaselt levinud pilti ja/või teksti, mis on selgelt seotud mingi ajaloolise sündmuse või isikuga (Makhortykh 2015), mis või kes on ühenduses meemi tugevdavate või levitavate mälu praktikatega. Ajalooemid tuginevad mäletamisele – mineviku uuesti läbimängimisele olevikus (Bey 2018, 118), kasutades selleks ajalooa seotud esemeid, näiteks fotosid ja videoid, et mõtestada minevikku oleviku kontekstis (Makhortykh 2017, 117). Sõja ajal või konflikti kontekstis mängib mäletamine kollektiivse turvalisusega seotud narratiivides tähtsat osa ja kutsub mineviku kogemustega seotud tundeid uuesti aktiveerides esile afektiivseid reaktsioone (Makhortykh ja González Aguilar 2020, 2). Ajalooemid on emotsionaalselt ja intertekstuaalselt laetud, sest lisavad tänapäevase kommentaari emotsionaalselt laetud ajaloolistele ja kultuurilistele motiividele, milleks võivad olla visuaalsed ja sõnalised viited ajaloolistele sündmustele, isikutele, menuväljenditele jne (vt Makhortykh 2015, 64).

Meemide iseloomulik joon on intertekstuaalsus (Laineste ja Voolaid 2016). Enamik meemide intertekstuaalsuse uuringuid näitab, et meemides taaskasutatakse populaarkultuuri, uudiseid, tuntud meemimalle² ja teisi võrdlemisi hiljutisi aktuaalseid elemente (Brzozowska jt 2020). Meie kasutame kitsamat lähenemist ja keskendumet ühele intertekstuaalsuse eritüübile, milleks on ajaloolistele motiividele viitamine. Visuaalne või sõnaline võrdlus ajaloolise tegelase või sündmusega seostub eelnevalt eksisteerinud arvamuste ja hinnangutega. Assotsiatiivse mõtlemise võime lubab inimesel semantiliste konteinerite „lahtipakkimise“ kaudu näha metafoorides ja meemides täiendavaid analoogiaid (Majdzińska-Koczorowicz ja Ostanina-Olszewska 2022; Majdzińska-Koczorowicz ja Ostanina-Olszewska 2023). Ajalooline intertekstuaalsus toimib samal viisil. Ajalooviidete äratundmiseks meemides ja nende analüüsimiseks on vajalik kultuuriline kirjaoskus (*cultural literacy*; Tsakona 2020). Viited ajaloole aitavad kaasa ka uudistel põhinevate meemide mõistmisele – uudiste kombineerimine ajaloolistele fotode või videotega võib lähendada ja kinnistada uudiste tähendust.

Stereotüüpse kasutava huumori kaudu ellu äratatud mälu praktikad võimaldavad möödunud aegadele paralleelse tõmmates juurdepääsupunkte keerulistele, tabamatu-tele ja teravatele küsimustele, millega ühiskond silmitsi seisab. Teooria meemides

---

2 Intertekstuaalsus võib ka tähendada viitamist sama meemi eelnevatele kasutuskordadele. Meem aktualiseerub iga kord uuesti, kui teda kasutatakse kohandatuna uuele olukorrale, samal ajal viidates tema eelmisele kasutamisele.

väljendatavate hoiakute kohta töötas välja Wiggins (2019) ja see võimaldab paremini mõista rolli, mida meemid mängivad narratiivide konstrueerimisel. Autori arvates on meemid peaaegu alati ideoloogilise seisukoha (*stance*) väljendajaks, isegi kui seda ideoloogiat võidakse sama meemi järgmistel kasutuskordadel vastupidiseks pöörata. Teine teoreetiline vaade meemidele (mis keskendub eriti ajaloo-meemidele), mille on esitanud Makhortykh ja González Aguilar (2020), väidab, et ajaloo-meeme saab kasutada nii minevikutõlgenduste toetamiseks kui ka ümberlükkamiseks. Nad edendavad kollektiivset identiteeti, kuid neid saab negatiivsete ajalooliste kujundite abil kasutada ka poliitiliste rivaalide kritiseerimiseks (samas 2020, 4). Intertekstuaalsed viited mingile konkreetsele negatiivsele ajaloosündmusele või -tegelasele häbimärgistavad vastaseid efektiivselt. Näiteks ajaloolised tegelased Hitler ja Stalin on taandatud lihtsate visuaalide komplektiks: piisab meemide ühe kõige populaarsema tegelase Hitleri portreedelt tuttavate vuntside või soengu lisamisest (Artamonov ja Tikhonova 2020, 35), et näidata ükskõik millist poliitikut või aktivisti lurjusena (vrd Greta Thunbergi kujutatavate meemidega, Fiadotava 2023).

Mälusõjad ja ajaloo taaskujutlused

Ajalugu on mälu poliitika instrument (vt Kurilla 2022; Achkasov 2013; Kalinin 2011). Olenevalt ideoloogilisest suunitlusest tõstab ajaloo- ja kultuurimälu praktika mõnesid tõlgendusi esile ja vähendab teiste tähtsust (vt Zhuravleva ja Kurilla 2009, *me-conception* ehk „mina-mõiste“ ajalooalastes tekstides). Tulemusena võivad gruppide vahel tekkida mälusõjad (David 2022; Zmuida 2022): sildistamine, püüded legitimeerida oma tegevusi ajaloole viitamise kaudu, propaganda. Hübridsõja kontekstis (Kendall 2014; arutlust termini tähenduse kohta vt Denisova 2019, 60) on tõeline konflikt alalävine. Keske koha omandavad propaganda ja provokatsioonid meedias, kus esitatakse ideoloogilisi konstrukte, mida sildistatakse „tõelise ajaloo“ vastandina „pseudo-, välja-mõeldud või võltsajaloole“ (Dovgoplova 2022; Van Nieuwenhuysse 2022). Mõningaid vaidlust tekitavaid sündmusi võidakse eri maades kujutada väga erinevalt – näiteks, kuidas käsitletakse Nõukogude armee sissetungi Poolasse 17. septembril 1939 NSV Liidus ja hiljem Venemaal vastandina Lääne-Euroopale ja USAle (vt Gross 2002, xv; Ogonovskaya 2017).

Ukraina sõjaga seonduv retoorika kasutab strateegiaid, mis ideoloogilistel ja propagandistlikel eesmärkidel esitavad minevikku ja olevikku uues kontekstis. See ilmneb kõigepealt selles, kuidas nimetatakse konflikti Ukrainas ja Venemaal. Ukraina diskursuses kasutatakse peamiselt kahte terminit: *sõda* ja *täiemahuline sõjaline sissetung*. Esimene termin hõlmab kogu ajavahemikku 2014. aastast alates, kuna teine on esimese osa, täpsemalt juba toimuva sõja faas alates 24. veebruarist 2022. Kui kasutatakse neid termineid, on sündmuste järjepidevus ilmne – nad moodustavad ühe ajaloolise prot-

sessi. Vastaspooli kirjeldatakse samal viisil – need on kaks sõltumatut riiki, millel on ühine piir. Ukraina retoorika põhineb seega ideel, et Ukraina on sunnitud pärast mõnede oma territooriumi osade annekteerimist 2014. aastal kaitsma end sissetungija vägede vastu (Danyleiko 2022; Fedorenko ja Fedorenko 2022, 24). Venemaal aga eelistatakse ametlikult eristada neid kahte faasi (2014–2022 ja pärast 2022), väites, et neil on palju erinevusi (Mallick 2022). Kremli positsioon on, et pärast „fašistide ja natsionalistide võimuletulekut Ukrainas“ ajas Kiiev „vägivaldse ukrainastamise“ poliitikat, mis tekitas rahulolematust Ukraina kodanike hulgas, kes elavad aladel, kus domineerivad vene keel ja meel (Muradov 2020). Vene valitsuse arvates hakkas „Kiievi uus režiim“ 2014. aastal rõhuma Ukraina (venekeelset) elanikkonda ning Venemaa sekkumine oli seega ainult kohalike elanike abistamine ning ei kujutanud endast Venemaa otsest rünnakut Ukraina vastu.

„Ühise võidu“ narratiiv, mis tekkis vahetult pärast Teist maailmasõda, kestis Nõukogude Liidu kokkuvarisemiseni. Ida-Euroopa riikide järkjärguline lõimumine Euroopa Liiduga aitas kaasa lõplikule üleminekule Euroopa diskursusele Teisest maailmasõjast (Judt 2005; Östling 2008). Postkommunistlikes riikides on vabastamise diskursused läbi põimunud kohalike ajalooliste narratiividega, mis loovad huvitavaid konfiguratsioone. Sotsialistlikest vabariikidest tekkinud riigid said kujundada oma rahvuslikud narratiivid. Patriotlik tõlgendus jäi väga tähtsaks, sest ühelt poolt „aitas patriotlik tõlgendus teatud väärtusi legitimeerida“ ja teiselt poolt „oli kõigi narratiivide keskmes võime rahvast kaitsta ja mobiliseerida“ (samas, 200–201).

Ajaloolise mõõtme suhtes, s.t kasutades Teist maailmasõda ja varasemaid võrdluspunkte, esitab Ukraina avalik diskursus vähemalt nelja üksteist välistavat narratiivi Teise maailmasõja kohta (Primachenko 2017, 269):

- 1) Vene vaatepunkt, mis toob esile Suurt isamaasõda ja Nõukogude partisanide võitlust sakslaste vastu;
- 2) Poola narratiiv, mis rõhutab Poola vastupanuarmee (*Armia Krajowa*) võitlust välismaiste sissetungijate vastu ning Ukraina Rahvuslaste Organisatsiooni (*Orhanizatsiya ukrayins'kykh natsionalistiv*) asutatud Ukraina Ülestõusuarmee (*Ukrayins'ka Povstans'ka Armiia*) olulisust;
- 3) Ukraina Rahvuslaste Organisatsiooni narratiiv kangelaslikust võitlusest Nõukogude armee vastu, ning lõpuks
- 4) juudi narratiiv, mis keskendub holokaustile, mida teostasid natsid ja nende slaavlastest käsilased.

Üldiselt seostatakse terminit *sõda* ikka veel Teise maailmasõjaga ja mitte praeguse Venemaa sõjaga Ukraina vastu. Seega ei väljenda keelelised valikud alati internetikasutajate ideoloogiaid (Urman ja Makhortykh 2022).

Venemaal on keele- ja kultuurimälupoliitikat mõjutanud Putini meeskonna pikaajaline ideoloogiline töö, mis keskendub Suurele isamaasõjale (Malinova 2017; Moskwa 2018). Suur isamaasõda oli osa Teisest maailmasõjast, mille puhul jäetakse kõrvale nii teiste rahvaste võidud ja osalus (Aafrika sõjakäik, sõda Jaapaniga, teise rinde avamine jne) kui ka sellised häbiväärsed faktid nagu Nõukogude Liidu ja natside ühine sõjakäik Poola vastu, territooriumide omastamine Molotov-Ribbentropi pakti salaprotokollil põhjal jne (vt Moskwa 2018). 1970. aastatel tekkis natsismi üle saavutatud võidu kultus, kus erandlik roll selles võidus omistati Nõukogude Liidule (Moskwa 2018; Goloskokov ja Rusakova 2021). Ideoloogia tuumaks sai võit, sõja diskursus lülitati sellesse lisaelemendina. Selline õhendatud (nõukogulik) kontseptsioon sobis täiuslikult ideoloogiatöökaks ka Putini Venemaal. Kultuurimälu valikulisus võimaldas konstrueerida spetsiifilise ajaloolise subjektiivsuse, mis kombineerib moraali keelt kasutades kangelaslikkuse brutalsuse ja kannatlikkuse pühaduse (Moskwa 2018, 12; Kumankov 2023) narratiiviga kultuurilisest traumast (Minkova 2022). Mida kaugemal on Teine maailmasõda elavast individuaalsest mälust (s.t mida vähem inimesi mäletavad seda oma isiklikust kogemusest), seda kergem on vene propagandal kehtestada sõjast osavõtjatele selgeid rolle järeltulevate põlvkondade mälus (Goloskokov ja Rusakova 2021). Teiste sõdade kirjeldamiseks narratiivseid mudeleid ei ole – need on avalikust diskursusest kõrvaldatud. Keel, mis teenib natsismi üle saavutatud suure võidu diskursust, ei väljenda erinevusi natsismi ja natsionalismi (või fašismi) ega rahvusluse ja riikliku natsionalismi vahel. Tänapäeva Venemaa ideoloogilises ruumis on kõik need sõnad sünonüümid, mis kannavad negatiivset tähendust, ning on lubamatud Vene poliitika kirjeldamiseks hoolimata faktist (või just selle tõttu), et nad kirjeldavad täpselt protsesse, mis tänapäeval on arenenud selles ühiskonnas ja riigis (Knott 2023). See versioon on lihtsustav ideoloogiline konstrukt poliitilise manipulatsiooni jaoks.

Meemid, Ukraina ja huumor

Meemide kasutamine Venemaa ja Ukraina konflikti kommenteerimiseks algas kohe pärast Krimmi okupeerimist 2014. aastal (Wiggins 2014). Mõned meemid viitasid varasematele ajaloosündmustele, eriti Teisele maailmasõjale. Näiteks kujutasid venemeelsed meemid Euroopa Liidu juhtkonda natsidena (Wiggins 2016, 459) ning seostasid 2. mail 2015 Odessas aset leidnud traagilisi sündmusi³ massimõrvaga, mille natsid sooritasid Valgevene külas Hatõnis⁴ 1943. aastal, kus külaelanikud põletati elusalt (Makhortykh

3 Sel päeval said kümned inimesed surma või haavata kokkupõrgetes ukrainameelsete ja venemeelsete protestijate vahel. Enamik surnuid olid venemeelsed protestijad, kes jäid põlevasse ametiühingute majja kinni.

4 22. märtsil 1943 põletasid natsid maha Valgevene küla Hatõni ja tapsid peaaegu kõik elanikud. See oli kättemaks Nõukogude partisanide rünnaku eest.

2017, 8). Teiselt poolt seostasid sõjavastased meemid Putinit Hitleriga (Wiggins 2016, 477) ja võrdlesid Krimmi annekteerimist Austria *Anschluss*'iga 1938. aastal (Makhortykh 2017, 18). Kuid paljud meemid ei viidanud kaugetele ajaloosündmustele, vaid hiljutisematele, nagu oleme mujal näidanud (Laineste jt, ilmumas). Pavlyuk (2019, 89–90) märgib, et Vene propaganda lõi meeme, mis põhinesid 2014. aasta veebruari „vene kevade“ klišeel⁵ (kuu aega enne sissetungi Krimmi). Denisova (2019) analüüsis 2014. aastal üle 600 meemi ja viis läbi intervjuusid nende autorite ja jagajatega ning leidis, et „Stalin“, „impeerium“, „Lenin“, „natsism“ ja teised ajaloomotiivid esinesid andmetes suhteliselt sageli nii sõda toetavates kui ka sõjavastastes meemides. Näiteks oli natsimotiiv põhiline kujund ukrainlaste häbimärgistamiseks (samas, 129–130), aga ka Putinit võrreldi Hitleriga (samas, 131). Meemides esinev natsimotiiv ei nõua põhjalikku ajalootundmist, et olla mõistetav. Denisova märgib, kuidas mõnikord lisatakse sellistele lihtsatele motiividele vürtsi, pannes juurde intertekstuaalseid vihjeid detailsematele, vaid siseringile tuntud peenematele motiividele, näiteks kasutades väljendit „vene maailm“, sest „analogia natsidega nõuab toetavaid argumente, et luua keerukat sõnumit“ (samas, 134), kuid ka selleks, et olla efektiivsem.

Ametlik versioon, et Venemaa ei osale võitluses Donbassis (konteksti vt Denisova 2019, 59–60), viis meemideni, mis naeruvääristavad vastuolu Vene sõjaväelaste ja vabatahtlike massilise kohalolekuga rindejoonel, alustades kuulsast haaksõnast *Ихтамнет* („neid seal ei ole“, vt joonis 1).

Joonis 1. Imhotep (Muumia tuleb tagasi): „8 aastat!!! Neid seal ei ole.“
Kujutise allikas <https://meme-arsenal.com/create/meme/6611480>.

Järgmisel kaheksal aastal varjutasid 2014.–2021. aasta protestimeemid vene memosfääris teisi teemasid, näiteks suhteliselt harvaesinevat huumorit Donbassi ja

5 Vihje protestidele ja ülestõusudele Araabia maailmas 2010.–2012. aastal ning retooriline võte, mida kasutati mõnede Ukraina linnade, näiteks Odessa või Harkivi mobiliseerimiseks Venemaa poolele.

Krimmi kohta. Kuna Venemaal oli 2015. ja 2022. aasta vahel palju muid probleeme, polnud vastasseis Ukrainaga uudistes ega meemides esmane teema. See muutus aga veebruaris 2022, kui hirm sõjalise sissetungi ees Ukrainasse ja Vene armee kohalolek piiril äratas mitteriikliku meedia tähelepanu. Järgmine suur meemide laine oli juba otseselt seotud Ukraina ja sissetungiga. Selle kutsusid esile sellised sündmused nagu Putini kõne venelastele televisioonis, Venemaa Föderatsiooni julgeolekunõukogu teatralne koosolek jne.

Andmed ja meetodid

Uurimuses analüüsitakse Venemaa-Ukraina konflikti meeme, keskendudes valimile aastatest 2022–2023. Andmestikku kuulub valik vene, valgevene ja ukraina meeme vene ja ukraina keeles: meeme, mis sisaldavad intertekstuaalseid viiteid ajaloole kas visuaalses või sõnalis formaadis. Laiema konteksti huvides pöördume ka täieliku ukraina meemide andmekogu poole, mille on kogunud autorid neljas riigis ja neljas keeles: vene, valgevene, eesti ja hispaania (viidatud kui Laineste jt, ilmumas). Paralleelselt kasutame teisi algatusi, mis koguvad Ukraina sõja meeme, nagu SUCHO meemikollektsiooni.⁶

Meie andmestiku 116 üksust avaldati internetis 2022. ja 2023. aastal. Peamised humoorikate üksuste allikad olid sotsiaalmeedia ning interneti otsingumootorid. Daviese (2011, 7–9) töödele toetudes eeldame, et meemid, mis ringlevad teatud ajal ja kohas (näiteks selles keeles või mingis sotsiaalmeedia allikas või grupis, mille liikmed on eelkõige selle keele kõnelejad), on nimelt sellele riigile või piirkonnale omaseid ideid ja seisukohti väljendavad „sotsiaalsed faktid“ (samas, 7). Vene andmed (58 meemi) pärinevad SUCHO meemikollektsioonist, Telegramist (kolm sõda toetavat kanalit, mis esitavad peamiselt sõjameeme, ja seitse Venemaa poliitilise opositsiooni kanalit), Tik-Tokist (kuus kontot), Twitterist (kuus Putini-meelset kanalit ja kaheksa Venemaa poliitilise opositsiooni kanalit) ning seitsmelt huumorile pühendunud veebisaidilt. Valgevene andmed (28 meemi) pärinevad kolmest humoristlikust Telegrami grupist, lisaks koguti andmeid isiklikelt Twitteri ja Facebooki kontodelt. Ukraina andmed (30 meemi) on võetud SUCHOst ning ka Ukraina üleriigilisest ja piirkondlikust internetimeediast (nagu rbc.ua, ukrinform.com, volynnews.com, kremenets.city jt).

Lihtsaim meem (mida saab ka kõige kiiremini luua) on lühike tekstikommentaar uudistele. Multimodaalseid meeme (nagu foto, illustratsiooni või video põhjal tehtud meemid) on raskem luua. On olemas kasutajasõbralikud meemiloomekeskonnad,⁷ kust kasutajad saavad valida pildi ja lisada sellele oma teksti. Videomeemidega on

6 <https://memes.sucho.org/>, vt ka Kreps, Lushenko ja Carter 2023, mis põhineb neil andmeil.

7 Näiteks <https://www.meme-arsenal.com/create/template/955713> või <https://risovach.ru/kartinka/4191028>.

kõige rohkem vaeva – on vaja leida või luua visuaal, heli ja võimaluse korral ka tekst ning kombineerida nad terviksõnumiks. Kuigi tekstimeeme on kõige kergem luua, on ainult 3% meie andmestikust selles formaadis, kuna ülejäänud on (audio)visuaalses formaadis. Enamik meeme meie uuringus (80%) koosnevad tekstist koos kujutisega. Ainult kujutisest koosnevad meemid olid harvemad (13%). Videod moodustasid 4% andmestikust. Kuigi video väidetakse olevat kasvav trend (Schellewald 2021), pole see sõjaga seotud meemide puhul esimene valik.

Esmase ülevaate saamiseks oma andmetest kasutasime avatud temaatilist analüüsi (Braun ja Clarke 2006). Me liigitasime materjali ajaloolise intertekstuaalsuse ja formaadi põhjal (kujutis tekstiga, kujutis ilma tekstita, video, ainult tekst). Selle kodeerimismeetodi arendasid ühiselt välja kõik autorid, kasutades näidisandmestikku; andmeid annoteerisid paralleelselt kõik autorid Airtable'is. Hindajatevaheline korrelatsioon oli kõrge ning väheseid kaheldavaid juhtumeid arutati ja kodeeriti ümber koos või, kui autorid ei jõudnud kokkuleppele, jäeti andmestikust välja. Järgmisena viisime läbi andmete sisu süvaanalüüsi, et leida meemid, mis kasutavad esmase mehhanismina ajaloolist rekontekstualiseerimist. Analüüsi selle osa eesmärk oli vastata esimesele uurimisküsimusele – nimelt, millised ajaloolised motiivid meemides esinevad. Et nende meemide sõnumi kohta rohkem teada saada, kodeerisime meemide hoiaku, et suudaksime hinnata suhet meemide ajaloolise kihi ja nende hoiaku vahel (teine uurimisküsimus). Sõda toetavaid ja sõjavastaseid meeme võrreldes saime teada, et enamikul meemidel meie andmestikus oli selge sõjavastane hoiak.⁸

Analüüs. Ajaloomotiivid meemides

Arvukates Ukraina sõja meemides kasutatud ajalooliste tegelaste ja motiivide ulatus on üsna kitsas, kuigi nad ilmuvad meemides sageli. Vaid vähesed neist viitavad antiikajaloo, keskaja või varauusaja sündmustele. Enamikus meie andmestiku üksustes tõmmatakse paralleele Natsi-Saksamaaga ning Teise maailmasõja sündmuste ja tegelastega. Ka meemides, mis levisid väljaspool Ukrainat, Venemaad ja Valgevenet, oli Teise maailmasõja motiiv kõige sagedasem ajalooline viide meemides, mis kommenteerivad 2022. aasta Vene sissetungi Ukrainasse. Kui viiteid antiik- ja keskajale kasutatakse üldiselt selleks, et luua teatav distants 2022 sõjast ning paigutada selle sündmused ja osalejad täiesti teistsugusesse konteksti, siis viited Vene impeeriumile ja Teisele maailmasõjale tõmbavad sageli otseseid paralleele tänapäeva sündmustega.

---

⁸ Seda saab osaliselt seletada autorite endi hoiakuga ning (sotsiaal)meedia eelistuste ja allikatega, kuid tuleb ka esile tõsta fakti, et kui meemid moodustavad olulise osa ukrainameelsest ja sõjavastasest kommunikatsioonist, pole nad nii tähtsad vene (ega näiteks ka valgevene) propagandas, mis on eelistanud teisi meediumeid (Cull 2022).

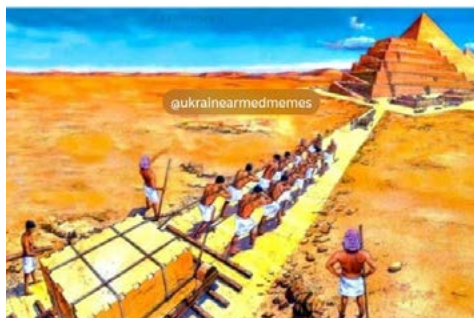
Antiik- ja keskaja ajalugu

Meie andmestiku meemides, kus leidub viiteid antiik- ja keskaja ajaloole, kasutatakse neid viiteid kolmel võimalikul viisil. Nad kas (1) loovad teatava distantsi tänapäeva vaatepunkti ning sündmuste ja inimeste vahele, kes saavad naeruvääristamise objektiks, (2) asetavad praegusest sõjast osavõtjad ajaloolisse olustikku, et rõhutada nende naeruväärsust või (3) kasutavad ajaloomotiive, et pilgata ajaloolaste või propagandistide konstrueeritud narratiivide päritolu.

Esimesel juhul suurendavad viited ajaloole (psühholoogilist) distantsi sõjast, kõrvaldades tundliku seose praeguste sündmustega (vrd Laineste jt, ilmumas). Ses mõttes funktsioneerib selliste ajalooemede intertekstuaalsus sarnaselt intertekstuaalsetele viidetele populaarkultuuris. Antiik- või keskaja ajaloo sündmused näivad küllalt kauged, et neid tajuda peaaegu väljamõeldistena; sellele muljele aitab kaasa fakt, et mitteajaloolased kogevad neid sageli filmide, ilukirjanduse, karikatuuride ja teiste meediumite, mitte arhiivide või uurimuste kaudu.

Teisel juhul, asetades oma vastased antiiksesse või keskaegsesse ajaloolisse olustikku, rõhutavad meemide loojad ja jagajad nende tagurlikkust ning vihjavad, et nad ei kuulu tänapäeva maailma. Selline lähenemine on tavaline ka anekdootides, mis pilkavad mingi rühma rumalust (Davies 2011). Näiteks on ühes ukraina meemis püramiidi ehitavate muistsete egiptlaste kujutisele lisatud tekst „Võidetud venelased ehitavad Jaltas uut kontserdisaali 2023. aasta Eurovisiooni jaoks“ (joonis 2). Idee panna ammu surnud mummia rääkima on iseenesest veider, kuid võidetud venelaste kujutamine püramiidiehitajatena nõuab teatavat kultuurilist kirjaoskust, et huumorist aru saada: (ekslük) populaarne uskumus, et püramiidide ehitajad olid orjad; fakt, et Ukraina võitis 2022. aastal Eurovisiooni ja lootis võõrustada Eurovisiooni 2023; viide Krimmile (Jalta linna kaudu) kui 2014. aastal okupeeritud territooriumile, mille Ukraina on otsustanud täiemahulises sõjas Venemaaga okupatsioonist vabastada ja seega tulevased vene orjad peaksid ehitama ukrainlastele kontserdisaali.

**Полонені росіяни будують
новий концертний зал для
Євробачення–2023 у Ялті**

Joonis 2. Kujutise allikas <https://www.5.ua/media/pictures/original/249224.jpg?t=1653218999>

Kolmandal juhul aitavad internetimeemid, mis esitavad päritolunarratiive, samuti kaasa vastaste kujutamisele rumalatena, kuigi teistsugusel viisil. Need kas omistavad neile ilmselt valesid mõtteid riikide ja linnade ajaloolise päritolu kohta või väidavad, et nad pärinevad alaarenenud ja/või vastikutest olenditest. Näiteks üks sõda toetavatest meemidest⁹ naeruvääristab Ukraina õpikut, kus öeldakse, et kõige vanem periood ukraina rahva ajaloos kestis rohkem kui 140 000 aastat. Jutustaja väidab selles video-meemis, et sel ajal eksisteerisid ainult neandertallased, ning tsiteerib mitmesuguseid juhuslikke ja väljamõeldud „fakte“, kuni jõuab järeldusele, et ukrainlased on neandertallaste ja sigade järeltulijad. Teise rahva ebameeldiva päritolu „tõestamisega“ kinnitavad selle meemi loojad ja jagajad oma üleolekut nendest.

Kõik kolm juhtu näitavad, et isegi kaugeid sündmusi saab meemides kasutada viidetena, kui nad on selgelt seotud mõne tänapäevase võrdluspunktiga (nagu näiteks Eurovisioon joonisel 2). See meemide rühm näitab ka, et meemides figureerimiseks ei pea ajaloofaktid alati olema tõesed, kuid on oluline, et nad seostuksid meemi sõnumiga. Meemidel on kommunikatiivne funktsioon, kuid nende sisu ei ole tingimata tõene. Nagu märgib Wiggins (2019), põgenevad internetikasutajad sageli meemide hüperreaalsesse maailma, kuigi (või just seetõttu, et) sel puudub tõesus.

Teine päritolunarratiiv: Ukraina rajaja oli Lenin

Pärast Putini kõnet (2022; vt ka Putin 2021), veidi enne, kui Venemaa alustas 2022. aasta invasiooni, sai Putini idee, et Ukraina oli rajanud Lenin, Ukraina ja Venemaa internetimeemides populaarseks teemaks. Putin süüdistas Leninit Ukraina eraldamises Venemaast, kuigi Ukrainal väidetavalt „mitte kunagi“ ei olnud ega peaks olema omariiklust. See Lenini sõnade tõlgendus kutsus esile (ajaloo)meemide trendi, millel kujutatakse Leninit. Enamasti väljendavad need meemid selgelt ukrainameelset hoiakut ja naeruvääristavad Putini väidet. Näiteks kujutab üks ukraina meem, kuidas ajaloolised tegelased, kes tõesti aitasid kaasa ukraina rahvuse kujunemisele – vürstinna Olga ja kasakad – ning isegi Lenin on Putini sõnadest jahmunud (joonis 3).

Joonis 3. Ülal vasakul Putin (vene keeles): „Ukraina mõtles välja Lenin.“ Ülal paremal vürstinna Olga (ukraina keeles): „Mida???“ All vasakul kasakad (ukraina keeles): „Mida???“ All paremal Lenin (vene keeles): „Mida???“ Kujutise allikas: https://static.ukrinform.com/photos/2022_02/1645623366-573.jpg

9 https://t.me/Z_memes/24714.

Teine ukraina meem¹⁰ isegi soovib, et Lenin tuleks Ukraina loomise eest mausoleumist välja võtta ja maha lasta. Sõda toetavad meemid aga kasutavad harva Lenini kujutist või fakti, et teda peetakse Ukraina loojaks. Ainuke sõda toetav meem meie andmestikus, mis sellele viitab, kujutab nutvat Leninit ja annab mõista, et tal ei jätkunud poliitilist taipu (joonis 4).

Joonis 4. Kiri monumendil: „Ukraina loojale“. Tekst: „Kui Lenin mõtles välja Ukraina, ta justkui heitis õlult raske koorma. Kuid vaevalt ta mõistis, et paneb enda loodud liidule miini alla.“ Kujutise allikas: https://t.me/nos_chanel/370.

Intertekstuaalsed viited selles meemikategoorias ei nõua ainult ajaloolase kirjanduse rakendamist – näiteks teadmist, et Lenin ei olnud Ukraina rajaja – vaid ka üldisemat arusaamist Ukraina staatusest Nõukogude Liidus ja Nõukogude perioodi rollist ukraina rahvuse kujunemisel.

Selle kategooria meemide mõistmine nõuab ka teadlikkust jooksvatest hetkesündmustest. Vaatamata sellele, et Lenin on keskne tegelane, kellele viidatakse visuaalselt või sõnaliselt, ei ole ta ise meemide mõistmiseks tähtis – huumor tuleneb pigem üldisemast kokkupõrkest Putini ebaõnnestunud ajaloo ümberkujundamise katse ja publiku teadlikkuse vahel, mis lubab kõrvale jätta Putini väited, et Lenin oli Ukraina „väljamõtletaja“.

Teine maailmasõda ja natsirežiim

Viiteid Teisele maailmasõjale ja natsirežiimile kasutatakse kurjuse sümbolina nii sõjategevust propageerivates kui ka sõjavastastes meemides. Sõjavastased meemid toetuvad pigem otsestele isiklikele paralleelidele Hitleri ja Putini vahel, kuna sõjameelset meemid põhinevad paralleelidel Hitleri ja Zelenskõi vahel. Viimased eelistavad kasutada Ukraina halvustamiseks natsirežiimi üldistatumat kujundit (joonis 5), kuid ei omista Zelenskõile endale Hitleri jooni. Sõjavastased meemid kasutavad visuaalsete vihjete miksimist, et kujutada sarnasust kahe diktaatori vahel (Putini fotodele lisatakse Hitleri vuntsid ja soeng, Hitlerit näidatakse Putini peegeldusena peeglis (joonis 6) jne).

10 https://static.ukrinform.com/photos/2022_02/1645623445-428.jpg.

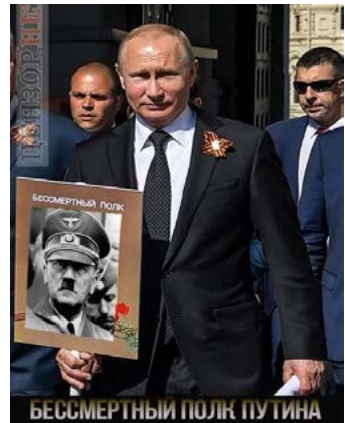

Joonis 5. Tekst: „Ärge võrrelge mind hohollidega,¹¹ mina ei pommitanud omaenda linnu.“ Kujutise allikas: https://t.me/gorizon_tall/649.

Joonis 6. Tekst (imiteerides värssi Aleksandr Puškini „Muinasjutust surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest“): „Peeglike, tugevaim, rikkaim kõigi kõigist – mina'ks see?“ „Ei,“ vastab peegel, „sa oled ikka huilo!“¹² Originaalis küsib tsarina peegilt, kas tema on kõige kaunim ja peegel vastab: „Jah, tsarina, kes siis muu? Kelgi pole nahk nii valge, nii õrn puna üle palge“ (tlk Feliks Kotta). Kujutise allikas: https://memes.sucho.org/#1TovEMN7ejxdx9_liikFDnu0qnNpMG9Sb.

Viitamine Teisele maailmasõjale ja natsidele märgib vastaspoole kurjust ja mõtestab ümber mälu poliitikat. Erinevalt kaugematest ajaloosündmustest on Teine maailmasõda ikka veel osa elavast mälestusest; eriti Venemaal kasutatakse neid mälestusi pidevalt propaganda huvides. Mõned meemid viitavad otseselt selle fakti ära kasutamisele, kujutades elemente võidupüha tähistamisest (joonis 7).

Joonis 7. Tekst Hitleri portree kohal: „Surematu polk“. Alumine tekst: „Putini surematu polk“. Kujutise allikas: <https://memes.sucho.org/#1HYnm6bsedxKBurdDDRkXDxnZ3xS1vQoR>.

¹¹ Ukrainlaste pilkenimetus.

¹² Venekeelne sõimusõna, mida sageli kasutatakse Putini kohta.

„Surematu polk“ on Venemaal Teise maailmasõja mälestamise vorm, kus inimesed kannavad rongkäigus oma Teises maailmasõjas võidelnud perekonnaliikmete portreesid. Asetades Hitleri foto Putini kätte, ei anta ainult märku, et Putin on Hitleri järeltulija, vaid ka, et Putin soovib innukalt teda mälestada ja on tema tegude üle uhke.

Viited Stalinile

Peaaegu kõigis meemides võrdub Stalin „suure terroriga“ ja viitab paljude inimeste küüditamisele ja tapmisele. Putinit võrreldakse Staliniga nii sõda toetavates kui ka sõjavastastes meemides. Sõda toetavates meemides kritiseerib Putinit vene ühiskonna radikaalsem osa, kes süüdistab teda liigses pehmuses ja liberalismis ning nõuab, et ta rakendaks karmimaid meetmeid ja Stalini samme järgides algataks taas suurpuhastuse. Tähtendused on siin ümber pööratud ning Putin näib Stalini nõrga koopiana. Sõjavastastes meemides ilmub ta kui tänapäeva Stalin. Näiteks on Putin asetatud kuulsale Stalini ja tema kaaskonna fotole, mida muudeti poliitiliste repressioonide käigus, et kõrvaldada pildilt tapetud Nikolai Ježov (joonis 8). Meem vihjab järgmiste kadumiste võimalusele „teise Stalini“ võimu all. Fotol on Stalini nägu asendatud Putini omaga ja Ježov (siseasjade rahvakomissar) on asendatud Šoiguga kindrali mundris.

Joonis 8. Kujutise allikas: https://pikabu.ru/story/propal_malchik_glaza_karie_rost_metr_dvadtsat_papa_ego_ishchet_nashedshego_zhdet_premiya_velosiped_8961353.

Vaatamata sellele, et kujutatakse eri ajastuid ja tegelasi, on meie andmestiku meemidel teatud ühisjooni. Esiteks funktsioneerivad mõned neist rumalusnaljade (Davies 2011) multimodaalsete vastetena: ajalooviidete eesmärgiks on rõhutada naljaobjekti mahajäämust ja saamatust. Teiseks kasutavad paljud ajaloo meemid analoogiaid tänapäevaste ja ajalooliste isikute vahel, et rõhutada esimeste kurjust. Pealegi kutsuvad

sellised analoogiad huumoripublikut tõmbama täpsemaid paralleele tänapäeva ja mineviku poliitikute saatuste vahel.

Analüüs töö esile ka hoiakute tähtsuse ajalooemeides. Mõned tegelased esinevad peamiselt ainult meemides, mis väljendavad teatavat hoiakut (sõjameelsust või -vastasust), kuna teisi, universaalsemaid – näiteks Hitlerit –, kasutatakse erineva hoiakuga meemides. Seetõttu, kui analüüsitakse ajalooeme vaidlust tekitavatel teemadel, on oluline arvestada hoiakut.

Arutelu

Praeguses kultuuris, kus pikki tekste ei viitsita lugeda, annavad meemid kiire otsetee ühiskondlike küsimuste ja probleemide juurde (TL; DR – lühend, mis tähendab *too long; didn't read* ehk 'liiga pikk, ei viitsinud lugeda', Wiggins 2019, 77; vt ka meemid kui „kiirtoit“, Denisova 2019). Ukraina ja vene meemitegijad kasutavad aktiivselt seda populaarset internetimeediumit, et levitada oma vaateid sõjale, seostades seda mineviku konfliktidega nende riikide vahel. Venemaa retoorika praeguse konflikti kohta rakedab pärandiks saadud ideoloogilisi komponente ajaloost, kasutades mineviku sündmusi ja narratiive oma praeguste nõuete ja ideoloogiate legitimeerimiseks. Üks neist on sajanditepikkune „vene idee“ traditsioon (Denisova 2019, 62): Venemaa väidetav vaimne, moraalne ja kultuuriline üleolek, venelaste „messianism“ ning nende ümberpiiratuse mentaliteet ja hirm rünnaku ees (vt ka Duncan 2000; Engström 2014; Lewis 2020). Sarnaselt legitimeerivad ukraina narratiivid oma nõudeid. Selleks võidakse kasutada samu ajaloosündmusi ja -protsesse, kuid radikaalselt erinevast vaatenurgast. Mõlema poole meemid Ukraina sõja kohta võtavad ainest ajaloost, et rääkida olevikust.

Ajaloomotiivid ja intertekstuaalsus meemides

Käimasolevas sissetungis Ukrainasse kasutavad ajalooemeid mälu, et minevikku ümber mõtestada ja avada uusi vaateid olevikule (Makhortykh ja González Aguilar 2020, 4). Nagu märgib Makhortykh (2017, 111), on Teise maailmasõja narratiivid Ukrainas ja Venemaal erinevad. Vene narratiiv tõstab esile Suurt isamaasõda, kuna Ukraina narratiiv viitab kahele okupatsioonile – Natsi-Saksamaa ja Nõukogude Liidu omale. Praegune kriis tekitas intensiivsema viitamise Teisele maailmasõjale ja selle tõlgendustele, et legitimeerida poliitilisi ja sõjalisi otsuseid (Makhortykh 2017, 118). Mäletamine peegeldab relvakonfliktidega kaasnevat ärevust, sest praegune sõjategevus kujutab endast eksistentsiaalset ohtu (Makhortykh ja González Aguilar 2020, 15). Arvestades ähmast mälumaastikku sellistes riikides nagu Ukraina ja Venemaa, avavad meemid otsetee tegelemaks keeruliste valuliste olukordadega ja hõlpsa võimaluse end positsioneerida.

Aga stereotüüpsed võrdlused ei viita ainult ajaloole, nad põhinevad ka rahvaluulest teada või muidu ammu tuntud motiividel ja kujunditel. Ukraina-Venemaa konflikti

meemid on olemuselt intertekstuaalsed, nagu sellele žanrile üldisemalt omane (Shifman 2014), või polüseemilised (vt Boxman-Shabtai ja Shifman 2014). Meie uurimus näitab, et tegeliku elu konflikte kujutavad meemid kalduvad taaskasutama motiive ja paralleele kultuurimälust, mis ülistavad kangelasi, kuid enamgi veel häbistavad kaabakaid ja vaidlustavad minevikusündmuste kohta eksisteerivaid narratiive. Huumor saab piiriks kahe võrreldava maailma vahel, eriti reaalsuse ja tema kunstilise tajumise vahel, samal ajal kuulumata kummasegi neist; selle asemel kontseptualiseerib Kozintsev (2010) huumorit kui alternatiivset kolmandat vaadet maailmale (vrd Tynyanov 1977, 201; Bakhtin 1994, 77). Meie andmestiku meemides esinevad mitmed ajaloolised tegelased, kes on selgelt negatiivsed – Hitler (absoluutse kurjuse sümbol), Goebbels (propaganda sümbol), Stalin (suure terrori sümbol) jne, Lenini kujundi tõlgendus sõltub aga vaataja või autori poliitilistest vaadetest.

Alates 2014. aastast on vene sõjapropaganda sündmuste kirjeldamiseks ja kontseptualiseerimiseks aktiivselt kasutanud Suure isamaasõja viiteid. Ukrainlase kujund on avalikus retoorikas asendatud „ukrofašisti“ või „bandeeralase“ kujundiga. 15. mail 2014 kehtestati seadus, mis kuulutas natsismi rehabiliteerimise kriminaalkuriteoks. Vene ideoloogiline konstruktsioon, mis põhineb suure võidu kontseptsioonil ja on juurtega minevikus, kõrvaldab aja probleemi ning seega muutumise probleemi. Teiste sõnadega, Putini Venemaa ei suuda minevikutaagaga toime tulla, aktsepteerimata ajalugu, aktsepteerimata muutuste võimalikkust, aktsepteerimata tumedat ja ebakindlat olevikku. Teisele maailmasõjale viitavad meemid tugevdavad Kremli tendentsi valikuliselt kasutada Teise maailmasõja mälestust oma praeguste poliitiliste eesmärkide edendamiseks (vt Gaufman 2015; Makhortykh jt 2021, 21). Venemaal on 2000. ja 2010. aastatel aktiivselt kasutatud konstruktivistlikku lähenemist ajaloole, et kujundada Putini riikluse poliitilist ideoloogiat, ja ametnikud, kes töötasid peamiste ideoloogidena, ei ole varjanud, et nad võtsid ajalugu nagu turundusvahendit (Hosaka 2019). Üks näide mälu instrumentaliseerimisest (koos Suure isamaasõja ülistamisega) on viitamine Leninile kui „Ukraina rajajale“. Lenini kujund on meemides seostatud kõnega, mille Putin pidas enne sõja algust, ja seda kasutatakse otseteena ajalooliste piiride übermõtestamiseks. See aktiveerib seose kõnedega, mis on täis ideoloogilisi vihjeid, kuid ei väljenda tõelist konflikti. Seevastu Stalini ja Hitleri kujundid, mida kasutatakse ulatuslikult mõlemal poolel, on otseselt seotud sõjaga. Vastandina Lenini meemide suhtelisele leebusele, osutavad Stalin ja Hitler otseselt sõjakoleedustele, ebainimlikkusele ja kuritegelikule meelsusele (sõjavastased meemid) või ukrainlaste natsionalistlikele kavatsustele (sõda toetavad meemid).

Viited ajaloole töötavad seega intertekstuaalsuse mehhanismina, lihtsustades konflikti olemust, kuid nende sisu näib sageli olevat rohkem kultuuri- ja grupispetsiifiline (vt ka „peen huumor“, Chłopicki ja Brzozowska 2021) kui needel, mis kasutavad teisi

visuaale ja tehnikaid (näiteks tuntud meemimalle, nagu „Advice Animals“¹³). Et ajaloo meemid toimiksid, peavad inimesed sageli aru saama mõistaandmistest ja vihjetest, näiteks teadma, mis juhtus Stalini kaaskonnaga ning kuidas see on seotud selle konkreetse kujundiga (joonis 8). Sellised meemid esitavad „kodustatud narratiivi“ (vt Nordström 2019) konkreetsele publikule, kes on tuttav kohalike ajalootõlgenduste ja kujutlustega. Peened viited, isegi kui nad on populaarsed ja ka intellektuaalselt virgutavamad kui lihtsad „Putin on Hitler“-meemid (või mõlema sulandamine üheks nimeks „Putler“, vt Shulka jt 2023), peavad olema publikule olulised ja asjakohased. Pealegi, liiga keerukad ideed ei arene meemideks, sest tähenduste lahtimõtestamine nõuab liiga suurt pingutust. Lihtsaimad meemid jäävad kõige ilmsemate ajalooliste vormide juurde (meie andmete kontekstis Stalin ja Hitler oma põhilises sümbolises vormis). Meie andmestik on viited Hitlerile enamasti pealiskaudsed ja ei vaja sügavaid ajaloo teadmisi, näiteks mainitakse „Mein Kampf“¹⁴, kuid meemi võib mõista selle raamatu sisu teadmata. Tuginedes meie valitud andmetele ja meemide laiemale rahvusvahelisele kontekstile, võime märgata, et Suur isamaasõda ja teised kohalikult olulised ajaloolised narratiivid on tugevalt esindatud ukraina ja vene meemides, kuna globaalsele publikule on palju arusaadavamad viited Mordorile, orkidele, Sauronile, Voldemortile ja Dumbledore'ile ning neid võib leida näiteks reaktsioonides Ukraina sõjale hispaania meemides (Laineste jt, ilmumas).

Sõda toetavad ja sõjavastased hoiakud meemides

Kui vaadata, millised ajaloomotiivid esindavad spetsiifiliselt sõda toetavat või sõjavastast hoiakut, näeme kogutud materjalis, et Lenini kujundit on peaaegu eranditult kasutatud sõjavastastes meemides. Neis kujutatakse teda ohutu koomilise tegelasena, kellel, vastandina Putinile, pole tõelist tegevusvõimekust ja kes on vaid propaganda manipulatsiooni objekt. Vähesed sõda toetava hoiakuga meemid annavad Lenini teatava võimekuse, kuid kalduvad teda siiski kujutama ajaloolise tegelasena, kes ei suutnud teha mõistlikke poliitilisi otsuseid.

Vihje natsidele on meie andmestikus universaalne solvang, mis ei ole piiratud vaid ühe poolega, kinnitades seega Denisova tähelepanekuid (2019, 127 jj). Sõnal *nats* on tugev retooriline jõud ning seda kasutavad internetikasutajad üldiselt isegi harilikes vestlustes (Godwin 1994), rääkimata sõjaga seotud vaidlustest. Mõned motiivid käsitlevad seda sõna rohkem kui kurjuse sümbolit, näiteks vihjates, et tänapäeva poliitikud on uhked natsirežiimi õuduste üle ja kriipsutavad sihilikult alla järjepidevust Hitleri ja omaenda poliitika vahel (vrd joonis 6). Erinevus natsismi isikustamise strateegiate

13 <https://knowyourmeme.com/memes/advice-animals>.

14 https://t.me/Z_memes/18997.

vahel sõda toetavates ja sõjavastastes meemides (vt ka Laineste ja Fiadotava 2023) seisneb selles, et sõjavastastes meemides on Hitler peaaegu alati ühel või teisel moel Putiniga sulandunud, kuid sõda toetavad meemid kasutavad seda strateegiat harva. Seda võib seletada sellega, et peamised vastased ukraina ja vene meemide narratiivides on erinevad. Kui Ukraina ja tema toetajad konstrueerivad kujundi Putinist kui õelast diktaatorist, kellel on ka naeruväärseid jooni, siis sõda toetav propaganda kujutab Zelenskõid peamiselt kui väikest ja tähtsusetut inimest, kui USA ja NATO marionetti (samas). Seetõttu näivad otsesed paralleelid Zelenskõi ja Hitleri vahel sõda toetavate meemide loojate ja jagajate vaatepunktist kohatud, sest see annaks talle (sümboolse) teovõimekuse käimasolevas sõjas. Selle asemel kasutavad sõda toetavad meemid vähem isiksustatud võrdlust natsismi ning ukrainlaste, USA ja NATO vahel (vrd joonis 5).

Järeldused ja edasised suundumused

Ajaloo meemid võivad anda võimaluse legitimeerida tänapäeva sündmusi ajaloo kaudu. Kujutades oma vastaseid natsidena, tunnevad meemide autorid ja nende publik moraalset õigust nendega võidelda. Enamgi veel, ajaloo meemid võivad kaasa aidata üleolekutunde tekkimisele vaenlaste suhtes, näiteks kasutades ajaloolisele päritolule viitavates meemides vastandust modernsete „meie“ ja alaarenenud „nende“ vahel. Ükskõik kui sügavale ajalukku viited lähevad, käsitlevad ajaloo meemid alati esmajoones olevikku.

Kuigi kõik meemid sõltuvad nende loojate ja publiku ühisest kultuuritaustast, et olla mõistetavad ja levida, näivad ajaloolaste viidetega meemid nõudvat nüansseeritumat kultuurilist kirjaoskust. Seega ilmnevad rahvusvaheliselt levivates meemides ainult kõige üldisemalt tuntud viited ajaloole (nagu Hitleri ja natsismi kujutamine kaabaklikena), teised „marginaalsemad“ ajaloosündmused ja tegelased esinevad vaid kohaliku või regionaalse levikuga meemides. Siiski jääb küsimus edasiseks uurimiseks: mil määral on ajaloo meemide mõistmiseks ja hindamiseks vaja tunda spetsiifiliselt kohalikke viiteid ajaloole? Lähenedes ajaloo meemidele teise nurga alt, tuleks uurida, kas eriti spetsiifilised viited ajaloole aitavad rohkem kaasa grupisidemete tugevdamisele (sest nende äratundmiseks ja mõistmiseks peab olema kursis selle grupi retoorikaga). Teisalt peaks vaatama, kuidas toimivad nendega võrreldes tuntud viited populaarkultuurile. Teiste sõnadega, instrumentalistlik lähenemine ajaloole, mida riik teadlikult kasutab, võib samuti toimida kohalikul, vernakulaarsel tasandil, teatavate ajaloolaste viidete kaudu.

Artikkel on valminud Eesti Kirjandusmuuseumi projektide „Folkloori narratiivsed ja uskumuslikud aspektid“ (EKM 8-2/20/3) ja „Huumorireaktsioonid tänapäeva poliitilistele ja religioossetele kriisidele“ (EKM 8-2/23/5) ning Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi projekti „Eesti kultuuri arengumustrid“ (EKKD-III2) raames.

Allikad

Achkasov, Valery. 2013. „Politika pamjati“ kak instrument stroitel'stva postsocialisticheskikh natsii.“ – *Zhurnal sociologii i social'noj antropologii* 16, 4 (69): 106–123. = Ачкасов, В. А. 2013. „Политика памяти“ как инструмент строительства постсоциалистических нации.“ – *Журнал социологии и социальной антропологии* 16, 4 (69): 106–123.

Artamonov, Denis ja Sofia Tikhonova. 2020. „Memorial'nye vojny v otrazhenii internet-memov.“ – *Konfliktologija* 15 (3): 28–40. = Артамонов, Д. С., С. В.Тихонова. 2020. „Мемориальные войны в отражении интернет-мемов.“ *Конфликтология* 15 (3): 28–40. <https://doi.org/10.31312/2310-6085-2020-15-3-28-40>

Bakhtin, Mikhail. 1994. *Problemy tvorчества Dostoevskogo*. Moskva: Alkonost. = Бахтин, М. М. 1994. *Проблемы творчества Достоевского*. Москва: Алконост.

Bey, Marquis. 2018. „Pitch Black, Black Pitch: Theorizing African American Literature.“ – *CR: The New Centennial Review* 18 (1): 105–167. <https://doi:10.14321/crnewcentrevi.18.1.0105>.

Boxman-Shabtai, Lillian ja Limor Shifman. 2014. „Evasive Targets: Deciphering Polysemy in Mediated Humor.“ – *Journal of Communication* 64 (5): 977–998.

Braun, Virginia ja Victoria Clarke. 2006. „Using Thematic Analysis in Psychology.“ – *Qualitative Research in Psychology* 3, 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>.

Brzozowska, Dorota, Władysław Chłopicki ja Villy Tsakona, toim. 2020. *European Journal of Humour Research* 8 (3). *Intertextuality and Humour*.

Chen, Keyu, Ashley Feng, Rohan Aanegola, Koustuv Saha, Allie Wong, Zach Schwitzky, Roy Ka-Wei Lee, Robin O'Hanlon, Munmun De Choudhury, Frederick L. Altice, Kaveh Khoshnood ja Navin Kumar. 2023. „Categorizing Memes About the Ukraine Conflict.“ – *Computational Data and Social Networks*, toimetanud Thang N. Dinh ja Minming Li. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-26303-3_3.

Chłopicki, Władysław ja Dorota Brozowska. 2021. „Sophisticated Humor Against COVID-19, The Polish Case.“ – *HUMOR* 34 (2): 201–227. <https://doi.org/10.1515/humor-2021-0015>.

Cull, Nicholas J. 2022. „The War for Ukraine: Reputational Security and Media Disruption.“ – *Place Branding and Public Diplomacy* 18, 1–5. <https://doi.org/10.1057/s41254-022-00281-3>.

Danyleiko, Olha. 2022. „Subconcept of 'War in Ukraine' in Linguistic Consciousness of Ukrainians and Russians via the Associative Experiment.“ – *Grail of Science = Грааль науки*, nr 12–13, 426–428. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.070>.

Davidenko, Aleksei. 2022. „Ponjatje 'vojny pamjati' v sovremennyh issledovanijah kollektivnoj pamjati.“ – *Vestnik Baltijskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta. Gumanitarnye i obshhestvennye nauki*, 85–95. = Давиденко, А. А. 2022. „Понятие 'войны памяти' в современных исследованиях коллективной памяти.“ – *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Гуманитарные и общественные науки*, 85–95. <https://doi.org/10.5922/sikbfu-2022-3-7>.

Davies, Christie. 2011. *Jokes and Targets*. Bloomington: Indiana University Press.

Denisova, Anastasia. 2019. *Internet Memes and Society: Social, Cultural and Political Contexts*. New York: Routledge.

Dovgoplova, Oksana. 2022. „S'ogodennja Ukraïni v dzerkali minulogo – problemi bagatosharovosti.“ – *Filosofija osviti* 28 (1): 41–52. = Довгополова, О. А. 2022. „Сьогодні України в дзеркалі минулого – проблеми багатшаровості.“ – *Філософія освіти* 28 (1): 41–52. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-1-3>.

Duncan, Peter J. S. 2000. *Russian Messianism: Third Rome, Holy Revolution, Communism and After*. London; New York: Routledge.

Engström, Maria. 2014. „Contemporary Russian Messianism and New Russian Foreign Policy.“ – *Contemporary Security Policy* 35 (3): 356–379. <https://doi.org/10.1080/13523260.2014.965888>.

Fedorenko, Vladislav ja Maksym Fedorenko. 2022. „Russia’s Military Invasion of Ukraine in 2022, Aim, Reasons, and Implications.“ – *Krytyka Prawa. Niezależne Studia Nad Prawem* 14 (1): 7–42. <https://doi.org/10.7206/kp.2080-1084.506>.

Fiadotava, Anastasiya, 2023. „When you Try to Tell People about Climate Change, and They Start Making Memes about You’: The Meaning-making in Internet Memes.“ – *Folklore*, nr 134, 304–322. <http://dx.doi.org/10.1080/0015587X.2023.2179227>.

Gaufman, Elizaveta. 2015. „Memory, Media and Securitization: Russian Media Framing of the Ukrainian Crisis.“ – *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society* 1 (1): 141–175.

Godwin, Mike. 1994. „Meme, Counter-meme.“ *Wired*. <https://www.wired.com/1994/10/godwin-if-2/>

Goloskokov, Vsevolod ja Olga Rusakova. 2021. „‘Pobednye’ frazy-klishe kak narrativnyj komponent politiki pamjati o Velikoj Otechestvennoj vojne.“ – *Nauchnyj zhurnal „Diskurs-Pi“*, nr 18, 76–95.

= Goloskokov, V. A., O. F. Rusakova. 2021. „‘Победные’ фразы-клише как нарративный компонент политики памяти о Великой Отечественной войне.“ *Научный журнал „Дискурс-Пи“*, nr 18, 76–95. https://doi.org/10.17506/18179568_2021_18_3_76.

Gross, Jan. 2002. *Revolution from Abroad: The Soviet Conquest of Poland’s Western Ukraine and Western Belorussia*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Hamill-Steward, Chris. 2022. „The Memes Fighting Russian Propaganda.“ – *Byline Times*, 31. august. <https://bylinetimes.com/2022/08/31/the-memes-fighting-russian-propaganda>.

Hosaka, Sanshiro. 2019. „Welcome to Surkov’s Theater: Russian Political Technology in the Donbas War.“ – *Nationalities Papers*, nr 47, 750–773. <https://doi.org/10.1017/nps.2019.70>.

Judt, Tony. 2005. *Postwar: A History of Europe since 1945*. London: Heinemann.

Kalinin, Ilya. 2011. „The Struggle for History: The Past as a Limited Resource.“ – *NZ* 4 (78): 330–339.

Knott, Eleanor. 2022. „Existential Nationalism: Russia’s war against Ukraine.“ – *Nations and Nationalism*, nr 29, 45–52. <https://doi.org/10.1111/nana.12878>.

Kozintsev, Alexander. 2010. *The Mirror of Laughter*. New Brunswick: Routledge.

Kreps, Sarah, Paul Lushenko ja Keith Carter. 2023. „Lessons from the meme war in Ukraine.“ – *Brookings*, 10. veebruar. <https://www.brookings.edu/techstream/lessons-from-the-meme-war-in-ukraine>.

Kumankov, Arseniy. 2023. „Nazism, Genocide and the Threat of The Global West. Russian Moral Justification of War in Ukraine.“ – *Etikk i Praksis – Nordic Journal of Applied Ethic* 17 (1): 7–27. <https://doi.org/10.5324/eip.v17i1.4997>.

Kurilla, Ivan. 2022. *Bitva za proshloe. Kak politika menjaet istoriju*. Moskva: Al’pina. = Курилла, И. И. 2022. *Битва за прошлое. Как политика меняет историю*. Москва: Альпина.

Laineste, Liisi ja Anastasiya Fiadotova. 2023. „Heroes and villains in memes on the 2022 Russian invasion of Ukraine.“ – *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, nr 90, 35–62. https://doi.org/10.7592/FEJF2023.90.laineste_fiadotava.

Laineste, Liisi, Anastasiya Fiadotava, Sergey Troitskiy ja Guillem Castañar. Ilmumas. „The power of memes: The effect of geographic and emotional distance on memes on the war in Ukraine.“ – *HUMOR. International Journal of Humor Research*.

Laineste, Liisi ja Piret Voolaid. 2016. „Laughing across Borders: Intertextuality of Internet Memes.“ – *European Journal of Humour Research* 4 (4): 26–49.

Lewis, Charlie. 2020. „Contemporary Russian Messianism under Putin and Russian Foreign Policy in Ukraine and Syria.“ – *The Slavonic and East European Review* 98 (3): 531–559. <https://doi.org/10.5699/slaveastorev2.98.3.0531>.

Majdzińska-Koczorowicz, Aleksandra ja Julia Ostanina-Olszewska. 2021. „Reframing the reality of online learning on the basis of internet memes.“ – *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, nr 16, 140–155.

———. 2023. „Pro-Ukrainian Memes Against the 2022 Russian Invasion. A Cognitive Linguistics Perspective.“ – *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, nr 47, 121–134. <https://10.17951/lsml.2023.47.1.121-134>.

Makhortykh, Mykola. 2015. „Everything for the Lulz: Historical Memes and World War II Memory on Lurkomor'e.“ – *Digital Icons: Studies in Russian, Eurasian and Central European New Media*, nr 13, 63–90.

———. 2017. „From Myths to Memes. Transnational Memory and Ukrainian Social Media.“ Juhendanud Ellen Rutten. PhD-dissertatsioon. University of Amsterdam, Amsterdam School for Heritage and Memory Studies.

Makhortykh, Mykola ja Juan-Manuel González Aguilar. 2020. „Memory, Politics and Emotions: Internet Memes and Protests in Venezuela and Ukraine.“ – *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 34 (12): 1–21. <https://doi.org/10.1080/10304312.2020.1764782>.

Makhortykh, Mykola, Yehor Lyebyedyev ja Daniel Kravtsov. 2021. „Past Is Another Resource: Remembering the 70th Anniversary of the Victory Day on LiveJournal.“ – *Nationalities Papers* 49 (2): 375–388. <https://doi.org/10.1017/nps.2019.64>.

Malinova, Olga. 2017. „Political Uses of the Great Patriotic War in Post-soviet Russia from Yeltsin to Putin.“ – *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*, toimetanud Julie Fedor, Markku Kangaspuro, Jussi Lassila ja Tatiana Zhurzhenko, 43–70. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66523-8_2.

Mallick, Pk. 2022. „Ukraine is Winning the Information War Against Russia on Social Media: But Experts Say It Is Far From Over!“ – *Centre for Land Warfare Studies (CLAWS). Issue Brief*, nr 333, 1–27.

Minkova, Yuliya. 2022. *Making Martyrs: The Language of Sacrifice in Russian Culture from Stalin to Putin*. Boston: Academic Studies Press.

Moskwa, Dagmara. 2018. „The Great Patriotic War in Russian History Textbooks.“ – *Sprawy Narodowościowe. Seria nowa*, nr 50, 1–11. <https://doi.org/10.11649/sn.1650>.

Muradov, Ibrahim. 2020. „Information War in Ukraine Before and After the Donbas Conflict.“ – *International Journal of Russian Studies* 9 (2): 202–222.

Ogonovskaya, Isabella. 2017. „Otrazhenie sobytij 17 sentjabrja 1939 g. i ih ocenki v sovetskij i postsovetskij uchebnikah otechestvennoj istorii.“ – *Nachalo Vtoroj mirovoj vojny: nacional'nye istoriograficheskie tradicii i istoricheskaja pamjat'*, toimetanud Vladimir Zemtsov, 120–129.

Ekaterinburg. = Огоновская, И. С. 2017. „Отражение событий 17 сентября 1939 г. и их оценки в советских и постсоветских учебниках отечественной истории.“ – *Начало Второй мировой войны: национальные историографические традиции и историческая память*, 120–129. Екатеринбург.

Pavlichenko, Larysa. 2022. „Polarization in Media Political Discourse on the War in Ukraine: Critical Discourse Analysis.“ – *Alfred Nobel University Journal of Philology*, nr 2 (24), 214–223. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2022-2-24-18>.

Pavlyuk, Lyudmyla. 2019. „Memes as markers of fakes and propaganda topics in media representations of the Russian-Ukrainian conflict.“ – *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Journalistic sciences* 3 (910): 87–94. <https://doi.org/10.23939/sjs2019.01.087>.

Primachenko, Yana. 2017. „Sovetskoe vs nacionalisticheskoe: protivostojanie diskursov i praktik v postsovetsoj Ukraine.“ – *Studia Universitatis Moldaviae* 10 (110): 267–278. = Примаченко, Я. 2017. „Советское vs националистическое: противостояние дискурсов и практик в постсоветской Украине.“ – *Studia Universitatis Moldaviae* 10 (110): 267–278.

Punziano, Gabriella, Domenico Trezza ja Suania Acampa. 2022. „Russian-Ukraine War and Institutional Use of Memetic Communication: Methodological Opportunities and Challenges.“ – *Mediascapes Journal*, nr 20, 70–90.

Putin, Vladimir. 2021. „On the Historical Unity of Russians and Ukrainians.“ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>.

———. 2022. „Russian President Putin Statement on Ukraine.“ <https://www.c-span.org/video/?518097-2/russian-president-putin-recognizes-independence-donetsk-luhansk-ukraines-donbas-region>.

Schellewald, Andreas. 2021. „Communicative Forms on TikTok: Perspectives from Digital Ethnography.“ – *International Journal of Communication*, nr 15, 1437–1457. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/16414>.

Shifman, Limor. 2014. *Memes in Digital Culture*. Cambridge: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9429.001.0001>.

Shulska, Nataliia, Nataliia Kostusiak, Oksana Zubach, Vasil Pakholok, Nataliia Bukina, Iryna Kevliuk ja Marta Hammoor. 2023. „Unofficial Nominations of Modern Political Discourse in the Media: Intercultural Aspect.“ – *Ad Alta* 13 (1): 115–122.

Zhuravleva, Victoria ja Ivan Kurilla. 2009. „Predislovie.“ – *Rossija i SShA na stranichah uchebnikov: opyt vzajmnyh reprezentacijah*, toimetanud Victoria Zhuravleva ja Ivan Kurilla, 5–10. Volgograd: Izdatel'stvo Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. = Журавлева, В. И., И. И. Курилла. 2009. „Предисловие.“ – *Россия и США на страницах учебников: опыт взаимных репрезентациях*, 5–10. Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета.

Zmuida, Eugenijus. 2022. „Lietuvių atminties kultūra: įsivaizduojamos bendruomenės ir atminties karai.“ [Lithuanian Memory Culture: Imagined Communities and Memory Wars.] – *Lituanistica*, nr 68, 19–32. <https://doi.org/10.6001/lituanistica.v68i1.4686>.

Tsakona, Villy. 2020. „Scrutinising Intertextuality in Humour: Moving Beyond Cultural Literacy and Towards Critical Literacy.“ – *European Journal of Humour Research* 8 (3): 40–59. <https://doi.org/10.7592/EJHR2020.8.3.Tsakona2>.

Tynyanov, Yuriy. (1919/21) 1977. „Dostoevskij i Gogol' (k teorii parodii).“ – *Pojetika. Istorija literatury. Kino*, 198–226. Moskva: Nauka. = Тынянов, Ю. Н. 1977 [1919/21]. „Достоевский и Гоголь (к теории пародии).“ – *Поэтика. История литературы. Кино*, 198–226. Москва: Наука.

Urman, Aleksandra ja Mykola Makhortykh. 2022. „My War Is Your Special Operation: Engagement with Pro- and Anti-regime Framing of the War in Ukraine on Russian Social Media.“ – *OSF Preprints*. <https://doi.org/10.31219/osf.io/67snk>.

Van Nieuwenhuysse, Karel. (2022). „Teaching History as an Interpretation, by Using Textbooks in a Diachronic Perspective: The Research Case of the Representation of the Belgian-Congolese Colonial Past.“ – *Annals of Social Studies Education Research for Teachers* 3 (2): 25–36. <https://doi.org/10.29173/assert42>.

Wiggins, Bradley E. 2014. „How the Russia-Ukraine crisis became a magnet for memes.“ – *The Conversation*, 22. september. <https://theconversation.com/how-the-russia-ukraine-crisis-became-a-magnet-for-memes-31199>.

———. 2016. „Crimea River: Directionality in Memes from the Russia–Ukraine Conflict.“ – *International Journal of Communication*, nr 10, 451–485.

———. 2019. *The Discursive Power of Memes in Digital Culture: Ideology, Semiotics, and Intertextuality*. New York; London: Routledge.

Östling, Johan. 2008. „Swedish Narratives of the Second World War: A European Perspective.“ – *Contemporary European History* 17 (2): 197–211. <https://doi:10.1017/S0960777308004372>.

Sergei Troitskiy – PhD, külalisteadur Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonnas. Tema peamised uurimissuunad on huumor, kultuuriline kõrvalejätetus ja piirialad, ning trauma- ja mälu-uuringud.

E-post: sergei.troitskii[at]folklore.ee

Guillem Castañar – PhD, Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi teadur. Tema uurimistöo fookuses on etniline huumor ning digitaalse huumori multimodaalne uurimine avalikus sfääris.

E-post: gcastanar[at]gmail.com

Liisi Laineste – PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna juhtivteadur. Ta uurib rahvanalja ja selle avaldumisvorme internetis, aga ka etnilist ja visuaalset (kari-
katuure, meeme) huumorit, digitaalset folkloori ja veebikommunikatsiooni üldisemalt folkloristlikust, lingvistilisest, psühholoogilist, sotsioloogilist ning kommunikatsiooni-
uuringute perspektiivist.

E-post: liisi.laineste[at]folklore.ee

Anastasiya Fiadotava – PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonnas vanem-
teadur. Tema akadeemilisse huvivälja kuuluvad perekommunikatsioon, huumori levik
sotsiaal- ja põhivoolu meedias ning aktuaalsete sotsiaalsete ja poliitiliste probleemide
kajastus huumoris.

E-post: anastasiya.fiadotava[at]folklore.ee

“Putler kaput”: Historical Memes About the Russian War in Ukraine

Sergei Troitskii, Guillem Castañar, Liisi Laineste, Anastasiya Fiadotava

Keywords: historical memes, historical motifs, legitimisation, memory, WWII, war in Ukraine

On 24 February 2022, Russia started the full-scale war in Ukraine. It provoked a lot of parallels with earlier conflicts in the vernacular reactions. There was an abundance of serious and humorous reactions and comments on the war, and the creation and dissemination of memes soared. Some of these used historical motives to underline the stance and message of the utterance. Historical memes are widely spread cultural units that explicitly relate to a particular historical event or personality. They are linked to memory practices that strengthen or help to propagate the meme. Historical memes reanimate the past with the help of historical artefacts (such as photos and videos), to adapt the memories of the past to the circumstances of the present. In times of war, or in any other conflict context, memoricity plays a significant role in narratives related to collective security and evokes affective responses by re-activating feelings associated with past experiences. Historical memes accentuate the emotional and intertextual load by tying contemporary commentary to emotionally charged historical and cultural motifs such as visual and/or verbal references to historical events, characters, catch phrases, etc. They function as shortcuts to basic categorisations of “us” and “them”, friends and enemies.

Our aim is to analyse how historical motives contribute to the meaning-making in memes: which historical memes are commonly used in the context of the Russia–Ukraine conflict from 2014, which recurrent motifs transpire in the data, and what the relationship between the historical references and stance of the memes is.

Memes offered a vernacular viewpoint on this conflict already since the illegal annexation of Crimea by Russia in 2014, and have been actively used throughout the years up to the ongoing military invasion. Some of the memes referred to (pre) historical events, but most of the references resort to the history of 20th century. The motif of WWII was the most prevalent historical reference in memes on the 2022 Russian invasion of Ukraine that circulated in Ukraine, Russia and Belarus. While the references to ancient and mediaeval times are generally used to create a certain distance to the 2022 war and place its events and participants in a completely different context, references to the Russian Empire and WWII often draw direct parallels between historical and the contemporary events.

The instrumentalist approach to history that is consciously employed by the state can also function on a vernacular level by employing and recognising certain historical references in memes. The results show that historical memes can offer a way of legitimising contemporary events through history. The current actions and political decisions acquire firmness and justification if they are linked to historical events and actors that everyone remembers from school. They also contribute to establishing superiority over enemies, as the audiences find proof in their reasoning when they compare the past with the present. Memes ridicule or praise the people involved with the help of intertextuality pointing at well-known historical personae like Hitler, Goebbels or Stalin. In doing that, memes with historical references seem to demand a more nuanced cultural literacy, while other memes simply depend on the more basic shared cultural background of their creators and audiences to be understood and spread. Approaching historical memes from this angle, we can reveal the workings of intertextuality and their

role in different kinds of memes, given that previous research has shown that not all the references and allusions need to be understood to find a meme funny.

Sergey Troitskiy – PhD, a Visiting Researcher at the Department of Folkloristics of the Estonian Literary Museum. His main research areas are humour studies, theory of cultural exclusion and frontier zones, trauma, and memory studies.

E-mail: sergei.troitskii[at]folklore.ee

Guillem Castañar – PhD, a Research Fellow at the Institute of Cultural Research of the University of Tartu. His research interests are related to ethnic humour and the multimodal analysis of digital humour and its role in the public sphere.

E-mail: gcastanar[at]gmail.com

Liisi Laineste – PhD, a Research professor at the Department of Folkloristics of the Estonian Literary Museum. Her main research pertains to folk humor and its online manifestations, ethnic humor, visual forms of humor (e.g., caricatures and memes), digital folklore, and online communication, many of which represent an interdisciplinary angle and combine folkloristics with linguistics, psychology, sociology, and communication studies.

E-mail: liisi.laineste[at]folklore.ee

Anastasiya Fiadotava – PhD, a Senior Research Fellow at the Department of Folkloristics of the Estonian Literary Museum, Tartu. Her fields of interest include the use of humour in family communication, the spread of jokes and memes in social and mainstream media, and the reflections of current political and social issues in humour.

E-mail: anastasiya.fiadotava[at]folklore.ee